

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Çukurova University

Journal of Faculty of Divinity

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 1303-3670

Sahibi

Dekan Prof. Dr. Kerim YAVUZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. A. Osman Ateş (Başkan),
Doç. Dr. Hasan Kayıklık, Yrd. Doç. Dr. Asım Yapıcı
Yrd. Doç. Dr. Nuran Yılmaz, Yrd. Doç. Dr. Nebahat Göçeri

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Ahmet Savran; Prof. Dr. Ali Osman Ateş; Doç. Dr. Atabey Kılıç; Prof. Dr. Aykut Gül; Prof. Dr. Çetin Derdiyok; Prof. Dr. Ercan Efe; Prof. Dr. Hasan Hüseyin Gökmenoğlu; Prof. Dr. Hasan Kavruk; Doç. Dr. Hasan Kayıklık; Prof. Dr. Hayati Hökelekli; Prof. Dr. Hüseyin Peker; Prof. Dr. Kerim Yavuz; Prof. Dr. M. Sadi Çögenli; Prof. Dr. Mehmet Şener; Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi; Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu; Prof. Dr. Osman Bilen; Prof. Dr. Recai Doğan; Prof. Dr. Recep Yaparel; Prof. Dr. Refik Burgut; Prof. Dr. Turan Koç; Doç. Dr. Vahit İmamoğlu; Prof. Dr. Veysel Uysal; Doç. Dr. Zeki Salih Zengin.

Redaksiyon ve Dizgi

Yrd. Doç. Dr. Asım Yapıcı, Suat Aslan

Yazışma Adresi

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi 01330 Balcalı / Adana
ilahiyyat@cu.edu.tr

Makalelerin bilim, dil ve hukuki bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.
Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda iki defa yayımlanır.

Bu sayı Çukurova İlahiyat Eğitimi Destekleme ve Geliştirme Derneği tarafından yayımlanmıştır.

Skolastik Üzerine Kavramsal Bir Analiz

Dr. Süleyman DÖNMEZ*

Atf©- Dönmez, S. (2005). Skolastik üzerine kavramsal bir analiz. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2), 123-144.

Özet- Günlük dilde daha çok kapalı, dogmatik ve yenilenmeye açık olmayan düşünce yapılarını nitelenmek için kullanılan skolastik sözcüğü, teknik bir terim olarak felsefede ve teolojide hem isim hem de sıfat olarak kullanılmaktadır. İsim olarak kullanıldığında o, skolastik felsefe ve skolastik filozoflar topluluğu; sıfat olarak kullanıldığında ise, okulluk, okula ilişkin, okulla ilgili anlamlarına gelmektedir. Felsefe tarihi kitaplarında Orta Çağ felsefesinin ikinci büyük evresi olarak karşımıza çıkan skolastik felsefenin modern dünyada en çok eleştirilen özelliği; bu felsefede aklın ve felsefenin dinin ve dinsel inancın (iman) hizmetine sunulduğudur. Bu ise, felsefenin bağımsızlığı ve gelişimi için esef verici bulunmaktadır. Ancak, hemen dikkat çekilmelidir ki, anlayışın özellikle son çeyrek yüzyıldan beri süratle değişmeye başladığı da görülmektedir; çünkü bazı yeni araştırmalara göre skolastik felsefe, hiç de sanıldığı gibi felsefe adına bir talihsizlik değildir. Aksine Orta Çağlarda ve skolastik felsefede felsefe adına incelenmeye değer pek çok orijinal yönler vardır. Bu iki farklı yaklaşımdan acaba hangisi skolastik felsefede var olan düşünce biçimini veya biçimlerini doğru olarak yansıtmaktadır? Makalemizde skolastik felsefenin bazı temel kavramlarını tartışmaya açarak, ağırlıklı olarak Felsefe Tarihinde Skolastik Dönem olarak belirlenen dilimde yer alan bazı düşünürlerin orijinal eserlerinin ışığında yöneltilen suale, bir cevap vermek istiyoruz.

Anahtar Kavramlar- Skolastik, skolastik felsefe, lectio, quaestio, quaestio disputata.

§§§

Giriş

Konuşma dilinde 'skolastik' sözcüğü, daha çok Orta Çağda geçerli olduğu söylenen düşünce biçimini nitelenmek için kullanılmaktadır. Teknik bir terim (terminus technikus) olarak skolastik felsefe denilince ise, Orta Çağ felsefesinin ikinci evresini içine alan¹ ve bazı felsefi ve

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ Orta Çağ Felsefesinin başlangıcı, bitişi, hangi evreleri ve felsefeleri içine aldığı başlı başına bir sorun olmakla birlikte; genelde o, Patristik ve Skolastik olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Biz bu makalemizde sözü edilen tasnife bağlı kalacağız. Bkz. Hans Joachim Störig, *Kleine Weltgeschichte*

teolojik problemlerin² ağırlıklı olarak dinsel inanışların denetimi altında çözümlenmeye çalışıldığı bir zihin felsefesi akla gelmektedir.³

Skolastik felsefede felsefenin dinin, aklın da imanın ve dinsel dogmaların hizmetine sunulduğu yaygın olarak ileri sürülen bir savdır. Hatta bu sav, pek çok felsefe tarihi kitabında tartışılması gereken bir sav olmasının ötesinde, skolastik felsefenin karakteristik bir özelliği olarak zikredilmektedir. Daha da vahimi, bu durumun felsefenin bağımsızlığı ve gelişimi adına esef verici olduğuna inanılmaktadır.⁴ Bize göre, gerçeği yansıtmayan bu tür anlayışlar, felsefe ve teolojide oldukça orijinal açılımlara sahip olan Orta Çağın ve skolastik felsefenin yeterince araştırılmadan bir kenara bırakılması sonucunu doğurmaktadır.⁵ Ancak, hemen ifade edilmelidir ki, özellikle son çeyrek yüzyıldan beri bu durumun süratle değişmeye başladığı da gözden kaçmamaktadır. Öyle ki, artık skolastik felsefenin hiç de sanıldığı gibi bir talihsizlik olmadığını, Orta Çağda da felsefe adına incelenmeye değer pek çok yönlerin bulunduğunu; dolayısıyla skolâstikğin ön yargılardan ve genel belirlemelerden sıyrılarak farklı perspektiflerle yeniden ele alınması gerektiğini ifade edenlerin sayısı gittikçe artmaktadır.⁶

der Philosophie, 16. Baskı, Kohlhammer, Stuttgart 1993, s. 7–8; Ahmet Cevzici, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Asa yayınları, Bursa 1999, s. 13.

² Tanrı'nın varlığı ve ispatlanması, tümeller sorunu, insanın hür olması meselesi, dinî dogmaların akılla açıklanıp açıklanamayacağı veya aklın yardımı ile izah edilmek istenmesi.... gibi.

³ Krş. Alois Halder / Max Müller, *Philosophisches Wörterbuch*, 2. Baskı, Herder, Freiburg im Breisgau 1996, s. 269.

⁴ Bkz. Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (6. baskı), İstanbul 1990, s. 141–178.

⁵ Öyle ki, son on beş yıl içerisinde Alman Akademisyen Rolf Schönberger'in "*Was ist Scholastik?*" başlıklı kitabı dışında skolastik meselesini ele alan dikkate değer bir çalışmanın yayımlanmamış olması da bu tespitin ne kadar yerinde olduğunu gösteriyor. Bak. Rolf Schönberger, *Was ist Scholastik*, Hildesheim: Bernard 1991.

⁶ Bu bağlamda ilk ciddi çalışmalar yaparak ses getiren araştırmacı, Alman Martin Grabmann'dır; ancak o, eserlerinde genelde skolastik düşünüşün bizzatlı ne olduğuna (neliğine/mahiyetine) ve işleyişine girmeden skolastik yönleme ve düşünürlerine ağırlık vermektedir. Bkz. Martin Grabmann, *Die Geschichte der scholastischen Methode* (Skolastik Metodun Tarihi), 2 cilt (ilk cilt: *Die scholastische Methode von ihren ersten Anfängen in der Väterliteratur bis zum Beginn des 12. Jahrhunderts* (Kilise Babalarının eserlerindeki İlk Başlangıcından 12. Yüzyıl Başına Kadar Skolastik Method); ikinci cilt: *Die scholastische Methode im 12. und beginnenden 13. Jahrhundert* (12. Yüzyılda ve 13. Yüzyılın Başlarında Skolastik Method), Freiburg im Breisgau 1909–11; ikinci tıpkıbasım Graz 1957.

Bizde ise bu, sanıyorum ilk olarak Mübahat Küyel tarafından savunuldu. Küyel'e göre felsefe tarihinde ve bu bağlamda Orta Çağ üniversitelerinde olumsuz anlamın öne çıktığı bir skolastik zihniyet söz konusu değildir. Bu nedenle Küyel, Orta Çağ Felsefesi'ni nitilemede skolastik kavramının kullanılmasının bir

Bu farklı yaklaşımlardan acaba hangisi skolastik felsefede var olan düşünce biçimini doğru olarak yansıtır?

Biz bu suale, felsefe tarihinde Skolastik Dönem olarak belirlenen dilimde yer alan bazı düşünürlerin orijinal eserlerinin ışığında skolastik felsefenin birkaç temel kavramını analiz etmek suretiyle bir cevap vermek istiyoruz; çünkü skolastik felsefenin, özellikle de ülkemizde⁷, genelde bir dizi olumsuz yargılarla betimlendiği malumdur. Bize göre bunun temel nedeni onun genelde ana kaynaklara inilmeden değerlendirilmesidir. Orijinal kaynaklara inmeyen bir araştırmacının ise, yöntemsel bir hata içerisinde olduğu açıktır; çünkü bu tür bir girişimde tarihsel bir dönem kendi bağlamından kopararak modern olduğu iddia edilen birtakım yeni anlayışlar çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bunun da eksik, hatta yanıltıcı sonuçlara götürmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu ihtimal, skolastik felsefe hakkında yapılan pek çok yorumda maalesef bir realite olarak karşımızda durmaktadır.

Kavram Olarak Skolastik: Dilbilimsel Bir Analiz

Kökene, gelişimi ve ayrıntıları hakkında pek bilgi sahibi olunmamakla birlikte modern dünyada genelde olumsuz bir niteleme olarak sıkça telaffuz edilen skolastik/iskolastik (scholasticus)⁸. Eski Yunancada hem avarelik ve boş vakit anlamlarına gelen, hem de okulla ilgili eğitim ve öğretim faaliyetlerini nitelemede kullanılan "scholé" sözcüğünden türetilmiş olan bir kavramdır. Günümüzde insan yaşamı için vazgeçilmez kabul edilen eğitim ve öğretime yönelik duygusal ve zihinsel faaliyetler, Antik Çağda, göreceli bir serbestliği

kenara bırakıldığını söylemektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Mübahat Küyel Türker, „Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür“, *Klasik, Skolastik, Modern. Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu I. Sempozyumu* içinde, baskıya hazırlayanlar: Suat Sinanoğlu, Filiz Öktem, Candan Türkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977, s. 29-43; Calvin G Normore, Scholasticism, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, editör: Robert Audi, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 716, 717.

⁷ Bizde skolastik üzerine ilk derli toplu, ama kısa risaleler, Cumhuriyetin ilk yıllarında Salih Zeki (1864–1921), Yusuf Akçura (1876–1935) ve Muallim M. Cevdet (1883–1935) tarafından kaleme alınmıştır; ancak bu çalışmalar, skolastik kavramını tarihsel bağlamda incelemekten daha çok, kendi dönemlerindeki eğitim öğretim ve ilim yapma anlayışını eleştirmeye yöneliktir. Bkz. *Skolastik Eğitim ve Türkiye’de Skolastik Tarz* Salih Zeki, Yusuf Akçura, Muallim M, Cevdet, Derleyen ve Çeviren: Hasan Ünder, Ankara: Epos, 2002.

⁸ Türkçe sözlüklerde skolastik sözcüğünün isim olarak inanç ve bilgiyi kiliseyle, özellikle Aristoteles’in bilimsel sistemini uyumlu bir biçimde birleştirmeye çalışan Orta Çağ felsefesine sıfat olarak ise, ya bu felsefe ile ilgili olan ya da mecazî olarak Orta Çağ yöntemlerine uygun ve eski anlamlarına tekabül ettiği belirtilmektedir.

gerektirdiğinden olsa gerek, daha çok boş vakti olan avarelerin, işi gücü olmayanların ilgi alanlarına girmektedir.⁹ Sözcüğe avarelik anlamı katan bu serbestliğin ne olduğu (neliği/ mahiyeti), özellikle de eğitim ve öğretimle nasıl ilişkilendirildiği, dün olduğu gibi bu gün de yoruma muhtaç olan hususlardır. Bu nedenle kavramı çözümlenmeye; öncelikle, Antik felsefenin iki mümtaz ustası Platon'un ve Aristoteles'in, scholé sözcüğünü hangi bağlamda ve anlamda kullandıklarına kısaca değinerek başlamak yol gösterici olacaktır.

Platon'un Theaitetos diyalogundan anladığımızı göre; scholé, felsefe etkinliği ile doğrudan bağlantılı bir kavramdır; öyle ki, kendini felsefe yapmaya adanmış olan özgür insanlara arzularını gerçekleştirebilecekleri (felsefe yapabilecekleri) ortamı (imkânı) sunmaktadır.¹⁰ Aristoteles ise, Nikomakhos'a Etik'te bu sözcüğü kullanırken, daha ziyade dostlarla veya yurttaşlarla toplanıp sohbet etmeyi kastetmektedir.¹¹ Demek ki, scholé, felsefe yapmanın zeminini hazırlaması bakımından önemli bir faaliyettir. Ve bu etkinlik sayesinde Platon'un ustası Sokrates, bilinenlerin ters yüz edildiği ironi ağırlıklı felsefi diyalogları uygulayabilme şansı bulmakta; aristokrat bir aileye mensup Aristoteles ise, milletin ve memleketin selameti adına faydalı görülen felsefe ağırlıklı politik sohbetler yapabilmektedir.

Scholé, öğrenme ve felsefeyle olan bu göreceli ilişkisinden dolayı olsa gerek; zamanla öğrenilen yer, yani okul anlamına da gelmeye başlamıştır. Yalnız bu anlam genişlemeleri, scholénin Antik Çağın şuur dünyasında niçin bir boş gezer işi olarak yer bulduğuna, tatmin edici bir açıklama getirememektedir. Zaten kelimenin okul anlamı kazanmasıyla, avarelik anlamının süratle izale olduğu; hatta scholénin sadece boş vakti olanların değil, mümkünse bütün bireylerin pay alması gerektiği faydalı ve önemli bir eylem olarak kabul edildiği görülmektedir.

Latinceye bilgiye dayalı, bilimsel tartışma, müzakere, ders veya okul anlamlarına karşılık gelen schola sözcüğü de Yunancadaki bu scholé kelimesinin Latinceleştirilmiş halidir. Yunancadaki Scholasticos ise, scholé kökünden ya da yine aynı kökten türetilen ve hemen

⁹ Bkz. "Scholé" maddesi, *Wörterbuch der Antiken Philosophie*, Hazırlayanlar: Christoph Horn ve Christof Rapp, C. H. Bck, München 2002, s. 392.

¹⁰ Platon: Theaitetos, Çev. Macit Gökberg, Batı Klasikleri M.E.B., İstanbul 1990, s. 91ff.

¹¹ Aristoteles: Nikomachische Ethik, Bibliothek der Antike dtv/Artemis. Alm. Çev. Olaf Gigon, München 1991, X 7, 1177a 25ff.

hemen scholé sözcüğü ile aynı anlamda kullanılan scholazein kelimesinden türetilmiş olmalıdır; zira scholasticos, eski Yunancada pek sık olmamakla birlikte profesyonel filozof anlamında da kullanılan bir kavramdır. Scholasticos Latinceye scholasticus şeklinde aktarılmıştır. Latin dilinde hem isim, hem de sıfat olarak kullanılabilen bu sözcük, isim olarak kullanıldığında retorik, âlim, dilbilimci, talebe; sıfat olarak kullanıldığında ise, okula ait, retorikçi (felsefeci) anlamlarına gelmektedir.¹²

Scholasticus, daha ziyade Orta Çağ Patristik Dönem Hıristiyan okullarında, idareci konumundaki kimseler için de kullanılmış olan bir sözcüktür. Bu haliyle onun eski Yunancada profesyonel filozof anlamında kullanılan scholasticos kelimesi ile olan anlam benzerliği dikkatlerden kaçmamaktadır; şöyle ki, scholasticuslar, Antik Çağın özgür insanlarca öğrenilmesi gerekli görülen ve Orta Çağda özgür sanatlar (artes liberales)* olarak bilinen yedi disiplin ya da bilgi dalını öğreten eğiticilerdir. Bu yedi bilim dalına felsefî disiplinler (philosophicae discipline) de denildiğinden bu disiplinlerin öğreticilerinden dolayı sözcük, zamanla kendine has özellikleri olan bir felsefî yapıyı ve felsefe yapma tarzını anlatmak için kullanılır olmuştur.

Günümüzde ise skolastik sözcüğü, daha çok Orta Çağ Batı Hıristiyan Âlemindeki başlıca yüksek okul ve üniversitelerde hâkim olan düşünce yapısını nitelemek için kullanılmaktadır; yani okulla özdeşleştirilen bir kavramdır. Bundan dolayı olsa gerek; J. Pieper, skolâstîği doğru anlayabilmek için; öncelikle skolâstîğin benzersiz bir öğretim usulü olduğunun gözden kaçırılmaması gerektiğine dikkatleri çekmektedir. Pieper'in uyarısı, skolastik kavramını algılayışı ile doğrudan ilintilidir; çünkü onun nazarında skolastik, "Orta Çağda birkaç yüz yıl boyunca icra edilen, sınırları tam olarak belirlenemeyen okula ait bir düzendir."¹³ Pieper, bu belirlemede, öncelikle skolastik düşünüşün ne olduğunu değil de, yöntemini incelemeyi

¹² Bkz. Erich Pertsch, *Grosses schulwörterbuch Lateinisch-Deutsch, auf der Grundlage des Menge-Güthling*, 10. Baskı, Berlin ve München: Langenscheidt, 1999, s. 1074.

* Artes liberales (özgür ilimler), Orta Çağ eğitim kurumlarında akli ve ahlaki olgunlaşım için okutulan yedi teorik bilim dalına karşılık gelmekte idi. Bu bilimler iki aşamada okutulmakta idi. İki trivium denilen dilbilgisi (edebiyat dâhil), mantık (diyalektik dâhil) ve belagat (retorik); diğeri quadrivium olarak adlandırılan aritmetik, geometri (coğrafya ve tabiat bilimleri de dahil), astronomi ve müzik (esasen kilise müziği) idi. Bkz. Edouard Jeuneau, *Ortaçağ Felsefesi*, Çev. B. Çotuksöken, İletişim, İstanbul 1998, s. 34.

¹³ Josef Pieper, *Scholastik. Gestalten und Probleme der mittelalterlichen Philosophie*, Kösel: München 1986, s. 28.

tercih eden ve bu bağlamda yaptığı ilk ciddi ve müstakil çalışmalarla adını duyuran Alman Grabmann'ın etkisi altındadır. Bununla birlikte o, skolastik felsefenin felsefe tarihi kitaplarında karşılaşılan klasik sınırlamalarına karşı çıkmak istemekte; fakat skolastik kavramını da sadece okula hasretmektedir.

K. Flasch ise, skolâstiğin bir okul felsefesi ve bir öğretim yöntemi olarak yorumlanmasına doğrudan karşı çıkmamakla birlikte; bu tür yaklaşımların sınırlayıcı olduğunu düşünmektedir; çünkü Flasch'a göre skolastik, sadece Orta Çağ felsefesinin bir bölümünü oluşturan bir olgudan ibaret değildir. Skolastik, daha belirgin olarak IX. ve XII. yüzyıllar arasında tamamen doğal yaşam ihtiyaçlarından doğmuş olan bir düşünce biçimidir. Özellikle Skolastik Dönemin ikinci ve üçüncü evresinde siyasetten ahlâka pek çok toplumsal ve bireysel problem, tartışma zeminine çekilmekte ve dikkate değer çözüm önerileri getirilmektedir.¹⁴ Bu açıklamalar, Flasch'ın, felsefe tarihi kitaplarında yer alan "skolâstiğin Orta Çağ felsefi düşünüşünün ikinci büyük evresinde açığa çıkan ve kilisenin benimsediği öğretilerin (dogma) felsefenin desteğini alarak etkin bir program çerçevesinde temellendirmeye çalışan bir felsefe" olduğu¹⁵ şeklindeki yaygın görüşü benimsediğini göstermektedir. Ancak skolâstiğin bir felsefe olduğu, bütün klasik algılayışlara rağmen, bazı Orta Çağ araştırmacılarının katılmadığı bir fikirdir. Mesela J. B. Lotz, skolastik düşüncenin felsefeden daha ziyade "Orta Çağ okullarında gelişmiş bir teoloji"¹⁶ olduğunu düşünmektedir; fakat bu yaklaşım, özellikle son dönem Orta Çağ felsefesi üzerine yapılan tartışmalarda ciddi olarak eleştiri almaktadır. Zira skolâstiğin gerek Orta Çağ felsefesinin bütünü, gerek bir kesiti, gerekse bir nitelmesi olarak sadece teoloji olarak belirlenebilecek bir düşünce biçimi olmadığı açıktır¹⁷; ama skolastik düşünüşün merkezinde dinsel öğretilerle felsefi aklın uzlaşp uzlaşamayacağı tartışmalarının yer aldığı da inkâr edilememektedir.¹⁸ Bu iddiaların hangisinin daha tutarlı olduğunu anlayabilmek için, skolastik düşünce biçiminin skolastik

¹⁴ Kurt Flasch, *Einführung in die Philosophie des Mittelalters*, , 3. unveränd. Aufl., Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt: 1994, s. 38.

¹⁵ Karl Vorlander, *Geschichte der Philosophie II: Philosophie des Mittelalters*, Hamburg 1964, p. 47.

¹⁶ J. B. Lotz , "Scholastik", *LThK IX* içinde; 1964, coll. 446.

¹⁷ Süleyman Dönmez, Orta Çağ Felsefesini Anlamada Dilbilimsel Yönelim, *Bilimname* içinde, Sayı: VI, 2004/3, s. 201–210.

¹⁸ Krş. Christoph Helferich, *Geschichte der Philosophie: von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Kröner, Stuttgart 1985, s. 65.

olarak nitelenmesine kaynaklık eden birkaç temel kavramın tartışma zeminine çekilerek orijinal kaynakların ışığında yeniden çözümlenmesi gerekmektedir.

Birkaç Temel Kavram: Lectio, Quaestio ve Quaestio Disputata

a) Lectio

Orta Çağ Skolastik Döneminin manastır ve katedral okulları (schola) ile üniversitelerinde özgür sanatlar (artes liberales) denilen yedi teorik bilimin öğretilmesi zorunluydu. Bu derslerin genel anlamda işlenişine; bir bakıma derslerde kullanılan öğretim yöntemine, lectio (takrir/okuma/ kıraat) denilmekteydi. Lectiolar, quaestio (sual/sorun) ve disputatiolarla (münazaralarla/tartışmalarla) desteklenmekte, kilise okullarında buna bir de praedicatorlar (övgü/vaaz/nasihat) eklenmekteydi.¹⁹

Latince bir fiil olan legere sesli okumak, yüksek sesle okumak, ezberden okumak anlamlarını içerir. Legere fiilinden türetilen lectio ise, esasen okuyup yazmayı öğrenmekten başlayıp oldukça çetrefil metinleri kavramaya (intelligentia textus) kadar uzanan geniş bir anlam yelpazesine sahip olan bir sözcüktür. Bu nedenle lectiolarla ilk üzerinde durulan okunacak metnin içeriğinden daha ziyade metinle hemhâl olabilmenin alt yapısının sağlanmasıdır. Bunu gerçekleştirmenin en kestirme yolu da, öncelikle metnin yüksek sesle okunmasıdır. Bir bakıma bu, metinle bütünleşmeye kapı aralayan zihinsel (manevî) bir ritüel, kutsal bir edimdir. Metnin çözümlenmesi (divisio textus) ise, bu okumaların ardından gelir. Burada öne çıkan otoritelerce (uzmanlarca) yapılmış olan açıklamaların ışığında doğru, tutarlı ve geçerli görünen bir mantık örgüsü ile dokunan metinleri anlayıp yorumlama (commentor) çabasıdır.²⁰

Lectio kelimesine yüklenen anlamın özellikle XII. yüzyılda daha da genişlediği görülmektedir. Mesela XII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Aziz Victor Hugo, lectio sözcüğünün aktif, pasif ve salt (mutlak) anlamda üç farklı kullanımından söz etmektedir. Ona göre, yazılı olan metinlerden çıkartılan kural ve hükümler aracılığı ile zihni genel manada şekillendirmek/ bilgilendirmek olarak tanımlanan lectio; aktif olarak kullanıldığında öğreticinin (kitabı ona

¹⁹ Peter Schulthess ve Rudi Imbach, Die Philosophie im lateinischen Mittelalter, Ein Handbuch mit einem bio-bibliografischen Repertorium, Zürich und Düsseldorf: Artemis&Winkler, 1996, s. 147.

²⁰ Bkz. Schulthess ve Imbach, a. g. e., s. 148.

okuyorum), pasif olarak kullanıldığında öğrenenin (kitabı ondan okuyorum), salt anlamda kullanıldığında ise, bağımsız bir okuyucunun okumasına (kitabı okuyorum) karşılık gelmektedir.²¹

XII. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Salisburylı Johannes (ö: 1180) ise, lectio sözcüğüne sürekli yeni anlamlar ilave edildiğinden olsa gerek, kelimenin gittikçe muğlâklaştığından şikâyet etmektedir.* Bu nedenle sözcüğe yeni terimler eklemek suretiyle karışıklığın giderilebileceğinden söz etmektedir. Salisburylı'ye göre, "legere fiilinden, ya öğretme ve öğrenme işi; ya da bireysel ve bağımsız olarak metinlerle uğraşmayı anlamak mümkündür. (Bu ise anlam kargaşasına sebep olmaktadır. (Bunu önlemek için) öğreten ile öğrenen arasındaki iletişim anlamında (Quintilianus'un ifadesiyle) prelectio, öğrenilenin incelenmesine karşılık olarak da, lectio sözcüğü kullanılabilir."²² Johannes, burada kelimeye yüklenen anlamlardaki karışıklığı gidermek için Quintilianus'un (Ö: M.S. 100 dolaylarında) öğretici (öğretmen/hoca) için kullandığı prelectio terimini kullanmayı önermektedir. Onun bu önerisi, kelimenin içerdiği anlamları yeterince karşılamadığından pek fazla benimsenmemiştir; çünkü lectio kavramının içeriği iki değil, en azından üç farklı terimi gerektirmektedir. Eğer prelectio yalnız öğretici için kullanılacaksa, lectio hâlâ hem öğrenen hem de bağımsız okuyucu için kullanılacak demektir. Ama kelimenin içeriği sadece özne ile sınırlı olmayıp, daha çok fiilde

²¹ Victor'lu Aziz Hugo, *Didascalion*, III bölüm, s. 7; *Patrologia Latina*, s. 179, 771c: Lectio est cum ex his quae scripta sunt, regulis et praeceptis informatur. Trimodum est lectionis genus, docentis, vel per se insipientis. Dicimus enim: lego librum illi, et lego librum ab illo, et lego librum; bkz. Hugh of St. Victor; *Didascalion of Hugh of St. Victor, A Medieval Guide to the Arts*, ç. J. Taylor, New York: Columbia University, 1961, s. 91.

* George Makdisi, lectio teriminin ve onun müşterek kullanımının 12. Yüzyılın ilk yarısında aniden ortaya çıktığını belirtmektedir. O, bunun nedenini lectio teriminin İslam eğitim sisteminde kullanılan kıraat (okuma) terimi ile doğrudan ilişkili olmasına bağlamaktadır. Bkz. Makdisi, George: *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim, İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı*, Çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, s. 347, 348.

²² Joannis Saresberiensis (Salisburylı Johannes), *Metalogicon*, ed. C. C. J. Webb, Oxford: Clarendon Press, 1929, kitap I, kapital 24, s. 53: Legendi verbum equivocum est, tam ad docentis et discipulis exercitium quam ad occupationem per se scrutantis scripturas; alterum id est quod inter doctorem et discipulum communicatur, (ut verbo utamur Quintilliani) dicatur prelectio alterum quod ad scrutinium meditantis accedit. Lectio simpliciter appellatur.

kendini göstermektedir. Oysa Latincedeki praelegere fiilinin taşıdığı anlam bu içerikten tamamen uzaktır.²³

Lectionlarda kutsal yazılar (sacra scriptura) ve daha çok bunlar üzerine otoritelerce yazılıp söylenenler (sententia veya sensuslar), okunup anlaşılacak istenilen metinlerin başında gelmektedir. Genelde bir araya getirilerek kitaplaştırılmış olan bu sententialarda (sententiae) oldukça literal bir yapı söz konusudur. Lectionlarda da özellikle sententiaların bu yönü net olarak gösterilmeye ve kavratılmaya çalışılmaktadır; ancak böyle bir lectionda, mesela kutsal bir metin üzerinde durulurken, sıkça otoritelerin farklı, hatta birbirleriyle uyumsuzluğu mümkün olmayacak derecede çelişik görüşleri ortaya çıkabilmektedir. İşte bu çelişkili açıklamalar metin bağlamında hangi görüşün doğru olduğunu seçmeye yönelik soruların (quaestiones) yöneltilmesini gerektirmektedir. Skolastik öncesi ve ilk dönem skolastik evrenin heyecanlı ve dogmatik münazaraları/tartışmaları (disputatio), daha çok bu tür otorite kabul edilen metin ve görüşler çerçevesinde yapılmaktadır.

Otoritelerin görüş ayrılıkları, pek öyle uzlaştırılabilir görünmemektedir; çünkü uzayan tartışmalar, uzlaşımından daha ziyade ayrılıkları belirginleştirmektedir. Bu ise, farklı bir ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır: İlim ve ilerleme adına vazgeçilmez kabul edilen metinler üzerine öne çıkan çelişik fikirlerin ya da tezlerin belirgin bir mantık silsilesi içerisinde çözümlenmesi. Böylece tezin veya antitezin doğruluğu ve geçerliliği hakkında yeni sualler (quaestiones) yöneltilmekte ve sorun yeniden tartışmaya açılabilir. Bu uygulamanın, bir müddet sonra, özellikle Skolastik Dönem lectionlarının ikinci önemli ayağını oluşturan etkili bir tartışma yöntemi olarak benimsendiği görülmektedir.

b) Quaestio

Latince bir sözcük olan quaestio, bilimsel soru, sorun, konu, materyal ve araştırma gibi anlamlara gelmektedir; skolastik felsefenin ve teolojinin temel bir kavramıdır; problemlerin (quaestiones) sorular (quaestiones) ışığında tartışılarak (ars disputandi/münazara)

²³ Bu bağlamda bkz. Makdisi, *a. g. e.*, s. 347f.

rasyonel çözüm (responsi) önerilerinin sunulmaya çalışıldığı diyalektik bir düşünüş; dinamik bir sunuş (presentation) biçimidir.²⁴

Quaestio yönteminin öncüsü olarak Platon'un diyalogları gösterilebilir²⁵; çünkü bu diyaloglarda Platon'un Hocası Sokrates, bilgelikleriyle ün yapanlara bitip tükenmek bilmeyen sorular yönelterek, onlarla diyalektik mantığa dayalı münazaralar yapmaktadır. Sokrates, çürütme (elenchos) denilen bir kalıp içerisinde yürüttüğü bu münazaralarda, genelde sorgulayıcı bir pozisyonda kalarak öne sürülen tezlerin çelişkilerini, tartıştığı kişinin kabul ettiği önermelerden hareket eden diyalektik bir kanıtlama süreci içerisinde göstermeyi denemektedir.²⁶ Sokrates tarzı bu çürütme, hiçbir zaman Skolastik Dönemin quaestioaları ile tamamen örtüşüyor görünmemektedir; ancak meselelerin sorular yöneltilerek ele alınması ve karşı çıkılan görüşlerin de belirgin bir rasyonel mantık çerçevesinde çürütülmek istenmesi, Antik Çağın en önemli filozoflarından olan Sokrates'in quaestio tekniğinin oluşmasına dolaylı bir etki yapmış olduğunu düşündürmektedir.

Quaestionun oluşum sürecine katkıda bulunan bir diğer Antik Çağ filozofu Aristoteles'tir. Aslında quaestio (protatis/problema), felsefi bir kavram olarak ilk defa Aristoteles tarafından tanımlanmaktadır; çünkü quaestio sözcüğünü, hem soru hem de sorun anlamında okumak mümkün görünmektedir. Bu bağlam dâhilinde Aristoteles, Nikomakosa Etik'te şöyle bir açıklama yapmaktadır: "(Önce) problem (aporia) ortaya konur. (Ardından) söz konusu problemle çelişik olan görüşler (endoxa), güçlükler delilleriyle birlikte sergilenir. (Son olarak da) sorun giderilir ve fikir yeniden formüle edilir."²⁷ Görüldüğü üzere burada Aristoteles, bir

²⁴ B. Geyer, *Der Begriff der scholastischen Theologie -Synthesen in der Philosophie der Gegenwart* içinde, Festgabe. A. Dyroff, ed. E. Feldmann ve M. Honecker, K. Schroeder: Bohn, 1926, s. 113, (112-125).

²⁵ Cicero'nun bildirdiğine göre, Antik Çağ'da felsefe daha çok soru-cevap yöntemi kullanılarak (aporiarı kai lyseis) öğretilmekte idi; öyle ki, akademiden Karneades, bir konunun ya da konuşmanın alternatifini veya muadilini münazara formunda (disputationes in utramque partem) örnekleyebilmektedir. Bkz. Marcus Tullius Cicero, *De finibus bonorum et malorum - Über das höchste Gut und das größte Übel*, lateinisch / deutsch, übersetzt und herausgegeben von Harald Merklin, Reclam-Verlag, Stuttgart 1989, Kitap II, s. 1-3.

²⁶ Bkz. Louis-André Dorion, *Sokrates*, Çev. M. Nedim Demirtaş, Yayın Haz. Halil Gökhan, Dost Yayınları, Ankara 2005, s. 55-64.

²⁷ Aristoteles, *Nikomachische Ethik*, VII. Kitap: 1145b 2-7.

problemin temel bir sual yöneltmek sureti ile tespit edildikten sonra sorunun diyalektik bir açılımla çözümlenmesi işlemi olarak, âdeta quaestiodan söz etmektedir.

Tarihçi Tacitus, Orta Çağ Latin felsefesindeki quaestio sözcüğünün Antik felsefeyle olan bağlantısı hususunda açıklayıcı bilgiler vermektedir. Tacitus'a göre quaestio, Yunanca zetein sözcüğünün yanlış bir okumasıdır²⁸. Zetein ya da zetemata, Antik Yunan'da, bir hakikat araştırılırken yöneltilen suallere verilen cevaplara ya da bizzat bir problemin çözümlenmesine karşılık gelen felsefi bir terimdir. Teknik dışı, soyut ve kavramsal bir inceleme faaliyetidir zetemata.²⁹ Demek ki, Tacitus Orta Çağın hakikat araştırmalarında etkin olarak benimsenen quaestioyu, soru-cevap yöntemi olan zetemata ile özdeşleştirmektedir. Bu anlayışın bir devamı olarak da; Patristik Dönemin en meşhur ilahiyatçısı ve filozofu olan Augustinus ve Erken Skolastik Felsefenin önemli temsilcilerinden sayılan Anselmus, sorular yönelterek cevaplar verme (interrogando et respondendo) anlamında quaestiodan övgüyle söz etmektedirler. Onlara göre bu tarz, hakikat araştırmalarında oldukça verimli sonuçlar vermektedir.³⁰ Burada söz konusu edilen hakikat, genelde felsefenin araştırdığı din dışı bir hakikatten ziyade, kutsal kitaplar ve otoriteler vastasıyla bildirilen, ancak bir türlü akılla kavranılamayan dinî ve teolojik hakikatlerdir. Bu nedenle quaestionun Orta Çağın Rönesans'ı olarak görülen Karolenj Devrinde özellikle din adamlarınca imana dayalı konuların işlenmesinde sıklıkla tercih edilen bir usul olarak benimsendiği görülmektedir.³¹ Ancak quaestio, sadece Orta Çağ Skolastik Dönemin teoloji okullarında dinsel meselelerin izahı için kullanılmış bir teknik değildir. 12. yüzyıl felsefe okullarında da bilinmekte ve kullanılmakta; hatta söz konusu dönemde quaestioların (meselelerin) çözümlenmesi, eğiticilerin temel sorumlulukları arasında yer almaktadır.³² Öyle ki, bir lectioda otoritelerin bir mesele

²⁸ Bkz. P. Cornéli Taciti, *Opera Annales Liber IV*, 6, 16: <http://www.thelatinlibrary.com/tac.html>

²⁹ A. Dreizehnter, *Aristoteles' Politik*, eingeleitet, kritisch herausg. u. mit Indices versehen, *Studia et testimonia antiqua VII*, München 1970, I 336e, VII 531c.

³⁰ Augustinus, *Opera omnia*, Studio monachorum ordinis S. Benedictini, 11 Bde., Paris 1679-1700 (Mauriner baskısı) içinde: *De ord. II*, 16, 26; *De vera religione* 24, 25, 15; Bd. VI/6, s. 418; *Soliloquia II*, 7; *contra Academicos I*, 5; Anselmus, *Cur Deus Homo*, capitulum II: "Quod si aliquatenus quaestione tuae satisfacere potero, certum esse debebit quia et sapientior me plenius hoc facere potest. Immo sciendum est, quidquid inde homo dicere possit, altiores tantae rei adhuc latere rationes." <http://www.ub.uni-freiburg.de/referate/04/anselm/curdeushomo.html>

³¹ Schulthess ve Imbach, *Die Philosophie im lateinischen Mittelalter*, Zürich 1996, s. 149

³² Schulthess ve Imbach, a. g. e. aynı yer.

(quaestio) üzerine getirdikleri muhtemel çözüm önerilerinin, anlaşılır bir tarzda ortaya konulması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle ders hocası bunu metodik bir tercihle yapmalıdır; çünkü bir quaestionun çözümlenmesi, basit bir nakil işinden daha çok, belirli bir hedefe kilitlenen; dolayısıyla bilinçli bir tavır almayı gerektiren sistematik bir işlemdir. Çözümde tercih edilen hüküm ve görüşler, şüpheleri giderici ve istenilen hedefi gerçekleştirici bir özelliğe sahip olmalıdır.

Thomas Aquinas'ın bildirdiğine göre Boethius, bir quaestionun çözümlenmesinde şöyle bir yol takip etmektedir: "O (Boethius), yöneltilen soruyu tartışmak için gereken birkaç (temel) ilkeyi belirledikten sonra; (problemi), yöneltilen sualle beraber üç aşamada çözümlenmektedir: Önce soruyu yöneltmekte (sorun ortaya konulmakta); ardından çözümü sunmakta (determinat veritatem quaestiones); son olarak da, çözüme karşı getirilen itirazların (obiectiones) geçersizliğini göstermektedir. O, (bu) ilk adımda da iki aşamalı bir yol tutmaktadır: başta, soruyu (ya da sorunu) açıklamakta; daha sonra soru(n)daki kuşkulu olan yönü incelemektedir.³³"

Görüldüğü üzere; quaestio, lectio içerisinde yer alan bir aktivitedir. Onun ortaya çıkışının temel nedeni de, bir tezin ya da yargının doğruluğundan kuşku duyulmasıdır. Boethius'un "quaestio(yu) şüpheli ve muğlak konuların sergilenebilmesi" olarak tanımlaması da, bunu doğrulamaktadır.³⁴ Onun yapılması ise, doyurucu ve kuşkuları tam anlamıyla gidermeye yöneliktir; öyle ki, bir quaestioda hem desteklenen hem de çürütülmek istenilen argümanlara yer verilmekte ve savunulan fikir, belirgin ve seviyeli bir duruşla getirilen deliller çerçevesinde karşılaştırmalı olarak mütalâa edilmektedir. Burada öne çıkan husus, düzenli bir öğretim faaliyetinin temel unsuru olan metnin ve metnin anlamına ilişkin düşüncelerdeki uyumsuzlukların diyalektik bir metotla giderilmeye çalışılmasıdır. Bunun anlamı; bir quaestio çözümlenirken mantık (dialectica/logic) ve münazaranın (disputatio) zorunlu olarak devreye giriyor olmasıdır; zira quaestio, bir öğretim biçiminin en güçlü ögesidir. Öğretici, burada, bir taraftan şahsî görüşünü doğrudan öne çıkarmak, diğer taraftan da geleneğin geçerliliğini

33 Thomas Aquinas, In Boethium *Expositio libri De hebdomadibus*, lectio 3 ve 4: <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html>

34 Boethius, *De Differentiis topicis I*; PL 64, 1174 B; quaestio est in dubitationem ambiguitatemque adducta propositio. Bkz. Stump, E. (tr and ed.): 1978, *Boethius's De topicis differentiis*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y.

korumak durumundadır. Gilbert'in de dikkat çektiği gibi quaestio, çelişkiden ziyade, "hakikati ortaya çıkarmada tarafların sahip oldukları delilleri(n geçerliliğinin) gösterilmesidir.³⁵ Bir yönüyle hakikatin münazara yoluyla tespit edilmesidir.

Salisburyli Johannes, münazaradan kastın, ya bir mesele hakkında ortaya çıkan kuşku ve çelişkilerin giderilmesi ya da değişik manalarda yorumlanması muhtemel olan ifadelerin, görüş ve hükümlerin yanlış anlaşılmasını engellemek olduğunu bildirmektedir. Bu nedenle münazaraya savunulan görüşün ispatlanması ve aynı zamanda da karşıt görüşlerin çürütülmesini amaçlayan rasyonel ve diyalektik bir yapı hâkimdir. Ancak buradaki mantıksal ve akli form, sadece kıyasa dayalı değildir. Kıyasın yanı sıra, özellikle Aristoteles'in Topikler'inde söz konusu ettiği argümanlar, quaestio bağlamında gelişen münazaranın çerçevesini çizmektedir; hatta Salisbury'ye göre, "Aristoteles'in Topikler'inin sekizinci kitabı olmadan disputatiodan söz etmek anlamsızdır."³⁶

XI. yüzyıl Orta Çağ okullarında lectiolardaki quaestioların bir parçası olan disputatiolar, XII. yüzyılın sonlarına doğru, müstakil bir ders olarak benimsenmiş olmalıdır. Grabmann'ın bildirdiğine göre, Anselmus, De Grammatico'sunda bir felsefe yolu olarak disputatiodan söz etmektedir. Abelardus ise, Historia Calamitatum'da bir münazarada ustası Champeaux'lu William'ı alt ettiğini yazmaktadır.³⁷

Orta Çağ Batı Avrupa'sında büyük olasılıkla Abelardus, Sic et Non'da otoritelerden gelen farklı görüşleri toplamakla disputationun hazırlayıcısı olmuştur; çünkü Abelardus'a göre, bir soru ya da sorun bağlamında yapılan bir tartışma (münazara), hakikati araştırmanın en güzel yoludur.³⁸ Bu nedenle Abelardus, Sic et Non'unda bir quaestioya verilebilecek

35 Poitiers Gilbert, De Trinitate, *Opuscula sacra (I-III. V) des Boethius*, Yayınlayan: Haring, p. 37; MPL 64, 1258D.

36 Joannis Saresberiensis, *Metalogicon*, ed. C. C. J. Webb, Clarendon Press: Oxford 1929, kitap 2, bab 4 (Alvaro, Patrologia Latina, CXCIX, 860): "nam sine eo non disputantur arte, sed casu." [Münazara, o (Aristoteles'in Topikler'inin 8. kitabı) olmadan sanata (felsefeye) değil, tesadüfe dayanır.]; *Metalogicon of John of Salisbury; A Twelfth-Century Defense of the Verbal and Logical Arts of the Trivium*, (Çev. D. D. McGarry), Univesity of California Press:Bekeley,-Los Angels 1955, 1971.

37 Grabmann, a. g. e., II, s. 17.

38 Abelardus, Sic et Non, Prologes: maximum exercitium inquirendae veritatis: <http://www.abaelard.de/abaelard/Main.htm>; krş. Lutz Geldsetzer, "**Sic et non**" sive "**Sic aut non**". *La méthode des questions chez*

muhtemel öneriler bağlamında felsefî bir disputatio yöntemine işaret etmekte ve onun mantıksal formunu belirlemeye çalışmaktadır. Abelardus burada, tıpkı Augustinus ve Anselmus gibi, dinsel otoritelere ve Filozof Aristoteles'e dayanmak istemektedir.

Skolastik Dönemde quaestioolar aracılığı ile talebeler, düşünmeye sevk edilmeye çalışılıyordu. Bu nedenle bir lectioda bir mesele üzerinde durulurken tartışmanın hararetinden soruların çıkış kaynağı olan temel metin ikinci derecede bir kaynak mesabesinde kalabilmekte idi.

İşte Orta Çağda soru-cevap usulüne dayalı olarak gerçekleştirilen bu münazaralar, tartışmalı meseleler (quaestiones disputatae) olarak ilk defa Bologna'da (İtalya) bir araya getirilince³⁹, zamanla daha çok teoloji ve hukukta kullanılan; ancak felsefenin de hiçbir zaman uzak kalmadığı geçerli bir öğretim tekniği olarak araştırmacıların ilgisini çekmeye başladı.

c) Quaestio Disputata

Tamamen literal görünen bir yapılanmaya sahip olan quaestio disputata, bir metnin en ince ayrıntılarına kadar kavrayabilmeye yönelik akademik bir faaliyettir. Sorunlar (problema), mantığın ve diyalektiğin hâkim olduğu sistematik bir münazara sanatı (ars disputatoria) ile çözümlenir. Bir bakıma quaestio disputata, aklın yardımı ile hakikati perdeleyen örtülerin kaldırılması, yanlışların ve yanlışla sevk mahkûm edilerek hakikatin korumasına altına alınmasıdır.⁴⁰

Skolastik düşüncenin en etkili isimlerinden Aziz Thomas'a göre "quaestio disputata, en az iki kişi arasında (duae personae opponentis et respondentis inter quas vertitur disputatio) bir amaç doğrultusunda bir fikrin doğruluğunu açıkça sergileyen mantıkî bir çıkarımdır (actus syllogisticus)⁴¹." Bu, öylesine büyük bir heyecan ve arzuyla yapılan bir

Abélard et la stratégie de la recherche, Pierre Abélard, Colloque international de Nantes, ed. H. Habrias Jolivet, 407-416, Rennes 2003.

³⁹ Schulthess ve Imbach, a. g. e., s. 155.

⁴⁰ Bkz. Wilhelm Wheatley, *In Boethii De Scholarium Disc.*, c. 6:

<http://www.hoye.de/name/ecoquaes.pdf>

⁴¹ Thomas Aquinas, *De fallaciis* c. 1, *Opuscula philosophica*, <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html>

tartışma olmalı ki, Bernardo C. Bazen, muarızların ani hamlelerle karşıt görüşleri çürütme iştihalarını, adeta bir "masa tenisi mücadelesine" benzetir.⁴²

Quaestio disputata, yapısal olarak utrum – an (acaba-veya) kalıbının kullanıldığı bir soru ile başlamakta⁴³; ve sual, sürekli bir distinctio (ayırma/belirleme) ile birlikte yöneltilmektedir. Bunun anlamı, üzerinde durulan metinde ya da ileri sürülen görüşlerde kuşkuların söz konusu olduğudur. O halde, bunların tartışılması, bir münazaranın, yani bir quaestio disputatanın yapılması gerekmektedir. Burada tartışmacı (respondes), diyalektik mantığa dayalı felsefi bir açılımla (ars disputandi); şüpheli görüşleri (obiectiones), çürütmelidir. Bu ise, ya bir görüşün ortaya konulmasının hemen ardından karşıt bir görüş ve tez getirerek; ya da karşı çıkılan birkaç farklı görüşü birbirine bağlayarak yapılmalıdır. Böylece salt bir bilgilenmenin ötesinde⁴⁴ felsefi ya da teolojik bir çelişkiden ötürü ortaya çıkan çözümsüzlükleri (aporie) ve kapalılıkları gidererek savunulan görüşün geçerliliği korunma altına alınmaktadır.

Quaestio disputata, problemi bütün yönleriyle ele alarak kesin ve köklü bir çözüm önerisi sunmaya çalışan bir düşünüş biçimidir. O halde utrum (acaba) kelimesiyle başlayan bir quaestioda kuşku doğuran bütün yönler en ince detaylarına kadar tartışılabilir. Bunun yolu ise, meselenin alt sorularla artikellere (articuli/maddeler) ayrılarak detaylandırılmasından geçmektedir. Objektifliğin sağlanabilmesi için de, her bir maddede "öyle görünüyor ki (videtur quod)" kalıbı kullanılarak desteklenen (affirmative/pro) görüş ve karşı çıkılan (negative/contra) görüşler (objektio) yine maddeler halinde (praeterea) delilleriyle birlikte (argumentativ) açıkça sıralanmalıdır. Hemen ardından da savunulmak istenilen (sed contra) görüş öz olarak verilmelidir. Bu, probleme çözüm çerçevesi oluşturma aşamasıdır. Ancak bundan sonra "şöyle yanıtıyorum (respondeo dicendum)" diyerek başlayan ve corpus articuli (ana gövde) denilen kısımda meselenin çözümüne (solutio/determinatio) geçilebilir.

42 Bernardo C. Bazen, Les questions disputees, principalement dans les facultes de theologie, Bernerdo C. Bazen, John W. Wippel, Gerard Fransen, Danielle Jacquart, *Les questions quodlibetiques dans les facultes de theologie, de droit et de medicine, Typologie des sources du moyen age occidental* içinde, Fasc. 44/45, Turnhout: Brepols, 1985, s. 13–149, burada: 64.

43 Mesela: Utrum Deum esse... De Deo, an Deus sit.

44 Lullus, quaestioyu daha çok bir bilgilenme yolu, "cahilliğe kaşı yapılan hamle" olarak anlıyor. Bkz. Raimundus Lullus, *Logica Nova III*, 6, ed. Ch. Lohr, Meiner: Hamburg 1985, s. 24: quaestio est petitio ignota.

Problem tamamıyla rasyonel ve mantıkî analizlerle (*determinatio magistralis*) bir karara bağlanmalıdır. En sonda ise, verilen çözüm önerisi doğrultusunda desteklenen (*pro*) ve karşı çıkan (*contra*) argümanlar değerlendirilmeli (*ad rationes*) ve her bir itiraza rakamlarla sıralanmış olarak (*ad primum*: birinci itiraza cevap, *ad secundum*: ikinci itiraza cevap...) açık seçik bir yanıt verilmelidir.⁴⁵

Quaestio disputatanın akilî bir yöntem olarak skolastik felsefede ve Skolastik Dönemin eğitim öğretim kurumlarında dikkate değer bir yeri vardır. Özellikle mantıkla teoloji arasındaki uyumsuzlukların bu form aracılığıyla açıkça ortaya çıktığı bir gerçektir; ama quaestio disputata bu uyumsuzlıklardan; bir bakıma teoloji ile felsefe arasındaki gerilimlerden mümkün olduğunca kurtulabilme gayretidir; fakat bu, hiç bir zaman tam anlamıyla gerçekleştirilebilmiş bir işlem değildir. Teolojik problemlerin ağırlıklı olarak mutlak bir otoriteye dayandırılarak çözümlenmek istenmesi, tartışmada kullanılan mantığın hareket alanını sürekli daraltmış görünmektedir. Dolayısıyla *ars disputandi* (tartışma sanatı) aracılığı ile sunulmaya çalışılan çözüm önerilerinin zamanla beklenen çözümü veremez hâle geldiği görülmektedir. Bu nedenle Aziz Thomas, bir *Quodlibet*'inde⁴⁶ teolojik determinasyonu mutlak bir otoriteye veya akla dayanarak kesin bir hükme bağlamanın gerekli olup olmadığı meselesini ele alarak bu soruna bir çözüm bulmak istemektedir.

Thomas'a göre münazaralar, çelişkileri ve yanlışlıkları gidermekten daha ziyade, dinleyicileri bilgilendirmek için yapılıp ve öğretici bir yapıya sahiptir. Bir münazarada hedeflenen ise, izleyenlere hakikatlerin nasıl araştırıldığını ve hükümlerin ne derecede doğru olduğunu göstermektir. Bir hakikat araştırılırken öncelikle akilî delillere dayanılmalıdır; ancak bir quaestio, münazarayı yapanın savunduğu görüşün ve akilî delillerin aksine, sadece otoritelere gelen nakillere dayanılarak çözümleniyorsa, münazaracı sonucu tasdik etmelidir. Ama

⁴⁵ Bu yapıyı en güzel şekilde uygulayanlardan birisi Aziz Thomas'tır. Onun meşhur eseri *Summa Theologiae*, tamamen bu metot kullanılarak kaleme alınmıştır. Bkz. Thomas von Aquin, *Summa Theologiae*. [Die sogenannte Deutsche Thomas -Ausgabe plante eine Ausgabe in 37 Bänden; davon sind bis heute 29 erschienen (Graz/Köln(wien, seit 1933)].

⁴⁶ *Quaestiones quodlibetales*, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılmaya başlamıştır. Yapısal olarak quaestiones disputata ile aynıdır. Yani bir sorun ya da bir konu, tartışılarak çözüme kavuşturulmaktadır. Ancak quaestione quodlibetales, *lectiolar*da öne çıkan bir problemin akabinde değil, genel anlamda yılda iki kez düzenlenen ve kısmen de halka açık tutulan bir uygulamadır. Bkz. .Schulthess ve Imbach, a. g. e., s. 152, 153 ve Glorieux, *La Littérature quodlibétique*, *Le Goff* içinde, s. 99f.

bunun kesinlikle farklı bir bilgi ve görüş kazandırmayan bir münazara olduğu açıktır.⁴⁷ Thomas'ın burada sözünü ettiği, daha çok okullarda magister düzeyindeki öğrencilere yönelik olan bilimsel tartışmalardır. Onun göstermek istediği ise, aslında otoritelerle aklın farklı yollardan gitmemesi gerektiğidir. Diğer yandan Thomas, bu açıklaması ile bir quaestio disputatanın sınırlarını belirlemektedir. Bir öğretim tekniği olarak quaestio disputatada tartışmacı ile otoritelerden gelen haberler birbirini desteklemediğinde karşıt görüşlerin olduğu gibi bırakılması, araştırma devam ettiği sürece yol göstericidir; çünkü sonuçlanmamış bir münazarada gerek pro, gerekse contra görüşlerden hareket edilebilir. İlk başta her ikisi de aynı oranda doğru veya yanlış kabul edilmelidir.⁴⁸

Quaestio disputatanın öğretici bir yapıya sahip olduğu kuşkusuzdur; zira o, Orta Çağ okullarında daha çok uygulamaya dayalı bir eğitim öğretim tekniği olarak yer bulmaktadır. Bir münazarada problemin genellikle hoca tarafından tespit edilmesi ve belirlenen bir saat ve yerde hocanın denetimi altında tartışılması da bunu doğrulamaktadır. Zaten bu türden bir münazarada hocanın kendisi hiç bir zaman asıl tartışmacı (müzakereci) değildir. Cevap verme rolü (respondenten), ekseri hocaya bağlı olan hoca adaylarına (bakkalarens) verilmektedir. Böylece bir sorunun tartışma yöntemini kullanarak nasıl çözümlendiği uygulamalı olarak öğrenilmektedir. Tartışma sırasında farklı kanallardan gelen itirazlar, normal şartlar altında önce tartışmada hazır bulunan hoca, sonra hoca adayları, en sonda da talebeler tarafından yanıtlanmaktadır. Bir hoca adayının ileri sürülen bir teze kendi cevabını delilleriyle birlikte vermesi gerekmektedir. Bu cevap, eğer gerekiyorsa hocası tarafından desteklenmektedir. Bir quaestio disputata gerçekleştiğinde; tartışmacı, bir gün veya birkaç gün sonra, yapılan tartışma ile ilgili bir rapor yazmalıdır. Böylece tartışmacıya tartışma esnasında savunduğu tezin dayandığı delilleri iyileştirme fırsatı tanınmaktadır; çünkü tartışmacı raporunda nihaî çıkarımını kusursuz olarak sunmalıdır.⁴⁹

Görüldüğü üzere quaestio disputatalarla Skolastik Dönemin talebe ve hocalarına özgür bir tartışma zemininde fikirlerini tutarlı, anlaşılır ve ikna edici bir tarzda savunup ortaya koyabilme imkânı sunulmaktadır. Bu, modern dünyanın değer yargılarının ve eğitim

⁴⁷ T. Aquinas, *Quodlibet VI*, q. 9. a. 3 ve 18. <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html>

⁴⁸ T. Aquinas, *Sententia libri Metaphysicae, Lectio 17*: <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html>

⁴⁹ Schulthess ve Imbach, a. g. e., s. 152, 153.

anlayışlarının pek de yadırgayacağı bir durum değildir; ama günümüzde modern sözcüğü, daha çok Orta Çağın ve skolastik yaklaşımın alternatifi olarak kullanılmaktadır. "Modern felsefe", modern ilim" dendiğinde, bu terimlerden her birinin belli muhtevaları gösterdiği malumdur; öyle ki, "modern felsefe" Bacon ve Descartes'la kurulan felsefe; "modern ilim" ise, Galileo ile başlatılan bilimsel zihniyet için kullanılmaktadır. Bu zihniyeti modern yapan, eskiden ayıran temel unsur, denildiğine göre, metottaki farklılık ve yeniliktir. O da, deney, gözlem ve tartışma metodudur. Bu, ölçülebilir unsurlarla ölçülebilir gözlem verilerini birebir ilişki kurma yoluyla belirledikten sonra, elde edilen bilinenler yardımı ile bilinmeyenlere ulaşmaya çalışan bir metottur. Skolastik felsefenin birkaç temel kavramının ana kaynaklara dayanarak çözümlenmesi, bu genel belirlemelerin detaylarının ve kesinliğinin ne kadar da tartışmaya açık hususlar olduğunu apaçık göstermektedir.

Sonuç

Felsefi yapıların ve görüşlerin tarihsel arka planı, nasıl yapılandıkları, nelerin etkisi altında kaldıkları ve ne tür etkilere sebebiyet verip hangi açılımları sağlayabildikleri hususlarında derli toplu bilgi ve fikirler, ancak genel anlamda felsefe tarihi, özelden ise, felsefe tarihinde yer alan problemler üzerine yapılan araştırma ve tartışmalar sonucunda açığa çıkartılabilmektedir. Bu nedenle biz bu çalışmamızda felsefe tarihinde önemli bir yer işgal eden skolastik felsefenin birkaç temel kavramını tartışmaya açarak skolastik felsefenin detayları hakkında bir fikir vermek istedik. Kavramsal mütalamız bize gösterdi ki, sıkça tekrarlanan skolastik felsefenin farklı düşüncelere ve gelişime açık olmayan kapalı bir düşünce yapısına sahip olduğu bağlamını kuvvetlendiren yorumlamalar temelsizdir.

Orta Çağda kilisenin genelde bilim ve felsefenin karşısında doğal olarak inancı önceleyen bir tavır takındığı doğrudur. Ancak kilisenin bu duruşunun Orta Çağın skolastik olarak belirlenen döneminde bile, gerek kilise içerisinde gerekse kilise dışında eleştirilerden uzak kalmadığı da bilinmektedir. Öyle ki, bu dönemde kaleme alınan pek çok felsefi kıymetli haiz içsel (manevî) hesaplaşmalar ve tartışmalar, düşünce tarihinin vazgeçilmez metinleridir. Bunların skolastik felsefe hakkında sahip olunan bütün önyargılar bir tarafa bırakılarak farklı bir gözle araştırılması, skolastik kavramına doğru ve tutarlı bir anlam yüklemek için zorunludur.

Orta Çağ Avrupa'sında kilisenin taviz vermeksizin savunduğu dinî dogmalar, Antik Çağın felsefî fikirleri ile karşılaşınca; kilisenin başta belirgin bir karşı çıkış, daha sonraları uzlaşma sinyalleri veren veya arayan bir tutum, nihayetinde de dinî fikirlerle felsefî fikirlerde sınırların belirlenip ayrılması yönünde bir tavır sergilediği görülmektedir. Bize göre skolastik felsefe, esasen bu üç ana çizgi çevresinde açığa çıkan hesaplaşmaları içerisinde barındıran ilginç bir düşünce yapısına sahiptir. Böyle bir felsefenin oldukça canlı açılımlara muktedir olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

*Abelardus, *Sic et Non*: <http://www.abaelard.de/abaelard/Main.htm>

*Anselmus, *Cur Deus Homo*: <http://www.ub.uni-freiburg.de/referate/04/anselm/curdeushomo.html>

*Aquinas, Thomas, Boethium Expositio libri De ebdomadibus; *De fallaciis*; *Quodlibet VI*; *Sententia libri Metaphysicae*: <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html>

*Aquinas, Thomas, *Summa Theologiae*, [Die sogenannte Deutsche Thomas –Ausgabe plante eine Ausgabe in 37 Bänden; davon sind bis heute 29 erschienen (Graz/Köln(wien, seit 1933)].

*Aristoteles, *Nikomachische Ethik*, *Bibliothek der Antike dtv/Artemis*. Alm. Çev. Olaf Gigon, München 1991.

*Augustinus, *Opera omnia, Studio monachorum ordinis S. Benedictini*, 11 Bde., Paris 1679-1700.

*C. Bazen, Bernardo, "Les questions disputees, principalement dans les facultes de theologie", Bernerdo C. Bazen, John W. Wippel, Gerard Fransen, Danielle Jacquart, *Les questions quodlibetiques dans les facultes de theologie, de droit et de medicine, Typologie des sources du moyen age occidental* içinde, Fasc. 44/45, Turnhout: Brepols, 1985.

*Cevizci, Ahmet, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Asa yayınları, Bursa 1999.

*Cicero, Marcus Tullius, *De finibus bonorum et malorum. Über das höchste Gut und das größte Übel*, lateinisch/deutsch, übersetzt und herausgegeben von Harald Merklin, Reclam-Verlag, Stuttgart 1989.

*Dorion, Louis-André, *Sokrates*, Çev. M. Nedim Demirtaş, Yayına Haz. Halil Gökhan, Dost Yayınları, Ankara 2005.

*Dönmez, Süleyman, "Orta Çağ Felsefesini Anlamada Dilbilimsel Yönelim", *Bilimname* içinde, Sayı: VI, 2004/3, Kayseri, s. 201–210.

- *Dreizehnter, A., Aristoteles' *Politik*, eingeleitet, kritisch herausg. u. mit Indices versehen, *Studia et testimonia antiqua VII*, München 1970.
- *Platon, Theaitetos, *Batı Klasikleri*, Çev. Macit Gökberg, M.E.B., İstanbul 1990.
- *Flasch, Kurt, *Einführung in die Philosophie des Mittelalters*, 3. unveränd. Aufl., Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt: 1994.
- *Geldsetzer, Lutz, "Sic et non" sive "Sic aut non". *La méthode des questions chez Abélard et la stratégie de la recherche*, Pierre Abélard, Colloque international de Nantes, ed. J. Jolivet, H. Habrias, 407-416, Rennes 2003.
- *Geyer, B., "Der Begriff der scholastischen Theologie" -*Synthesen in der Philosophie der Gegenwart*- içinde, Festgabe. A. Dyroff, ed. E. Feldmann ve M. Honecker, K. Schroeder: Bohn, 1926.
- *Gilbert, Poitiers, *De Trinitate, Opuscula sacra (I-III. V) des Boethius*, Yayınlayan: Haring, p. 37; MPL 64, 1258D.
- *Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, (6. baskı), İstanbul 1990.
- *Grabmann, Martin, *Die Geschichte der scholastischen Methode: 1) Die scholastische Methode von ihren ersten Anfängen in der Väterliteratur bis zum Beginn des 12. Jahrhunderts. 2) Die scholastische Methode im 12. und beginnenden 13. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau 1909-11; ikinci tıpkıbasım Graz 1957.
- *Halder, Alois/Müler, Max: *Philosophisches Wörterbuch*, 2. Baskı, Herder, Freiburg im Breisgau 1996.
- *Helferich, Christoph, *Geschichte der Philosophie: von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Kröner, Stuttgart 1985.
- *Horn, Christoph ve Rapp, *Christof, Wörterbuch der Antiken Philosophie*, C. H. Beck, München 2002.
- *Hugo, Victor, *Didascalion of Hugh of St. Victor, A Medieval Guide to the Arts*, J. Taylor, New York: Columbia University, 1961.
- *Jeauneau, Edouard, *Ortaçağ Felsefesi*, Çev. B. Çotuksöken, İletişim, İstanbul 1998.
- *Küyel, Mübahat Türker, "Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür", *Klasik, Skolastik, Modern. Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu I. Sempozyumu* içinde, baskıya hazırlayanlar: Suat Sinanoğlu, Filiz Öktem, Candan Türkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977.
- *Lotz, J. P., "Scholastik", *Lexion für Theologie und Kirche (LThK) IX* içinde, 1964, coll. 446.
- *Lullus, Raimundus, *Logica Nova III*, 6, ed. Ch. Lohr, Meiner: Hamburg 1985.

- *Makdisi, George, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim, İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı*, Çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.
- *Normore, Calvin G., "Scholasticism", *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, editör: Robert Audi, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- *Pertsch, Erich, *Grosses schulwörterbuch Lateinisch-Deutsch, auf der Grundlage des Menge-Güthling, Langenscheidt*, 10. Baskı, Berlin ve München 1999.
- *Pieper, Josef, *Scholastik. Gestalten und Probleme der mittelalterlichen Philosophie*, Kösel: München 1986.
- *Saresberiensis, Joannis, *Metalogicon*, ed. C. C. J. Webb, Clarendon Pres: Oxford 1929.
- *Schönberger, Rolf, *Was ist Scholastik*, Hildesheim: Bernward 1991.
- *Schulthess, Peter ve Imbach, Rudi, *Die Philosophie im lateinischen Mittelalter, Ein Handbuch mit einem bio-bibliografischen Repertorium*, Artemis&Winkler, Zürich und Düsseldorf 1996.
- *Störig, Hans Joachim, *Kleine Weltgeschichte der Philosophie*, 16. Baskı, Kohlhammer, Stuttgart 1993.
- *Stump, E. (tr and ed.), 1978, *Boethius's De topicis differentiis*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y.
- *Taciti, P. Corneli, *Opera Annales Liber IV, 6, 16*: <http://www.thelatinlibrary.com/tac.html>
- *Ünder, Hasan, *Skolastik Eğitim ve Türkiye'de Skolastik Tarz*: Salih Zeki, Yusuf Akçura,
- *Vorlander, Karl, *Geschichte der Philosophie II: Philosophie des Mittelalters*, Hamburg 1964.
- *Wheatley, Wilhelm, *In Boethii De Scholarium Disc.*:<http://www.hoye.de/name/ecoquaes.pdf>

A Conceptual Analysis on Scholasticism

Citation©-Dönmez, S. (2005). A Conceptual Analysis on Scholasticism *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 5 (2), 124-144.

Abstract- *The Scholastic concept which is used to describe the hint, dogmatic, unchangeable thought structures in daily usage; is used as a technical term at philosophy and theology both as a noun and an adjective. When it is used as a noun, it means the scholastic philosophy and a group of scholastic philosopher; when it is used as an adjective, it means belonging to school, related to the school. In modern world, the most criticized feature of scholastic philosophy that appears as the second grand phase of the Middle Ages in philosophy books is that mind and philosophy are in service of religion and belief. This situation is considered as regretful for the independence and development of philosophy. But the understanding of the scholastic concept has changed rapidly since the last quarter of century, because as for the new researches, the scholastic philosophy isn't bad luck for the philosophy. In contrast, there are many original features to study in the Middle Ages and in scholastic philosophy. Which of these approaches reflect truly the thought form or forms of the scholastic philosophy? At our article, by opening some basic concepts of the scholastic philosophy to discussion, we want to give an answer to the questions which are at the limits of some original works which were written at the scholastic period in the history of philosophy.*

Key Words- *Scholastic, Scholastic Philosophy, Lectio, Quaestio, Quaestio Disputata.*